

СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ V

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

Филолошки факултет
Центар за српски као страни језик

СРПСКИ КАО СТРАНИ ЈЕЗИК У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ V

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2023

Издавач

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Студентски трг 3
11000 Београд

За издавача

Проф. др Ива Драшкић Вићановић

Главни уредник

Проф. др Весна Крајишник

Организациони одбор

Проф. др Весна Крајишник
Др Небојша Маринковић
Др Биљана Николић Мастоd
Мср Никица Стрижак

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Весна Крајишник
Prof. dr Francisco Javier Juez Gálvez
Prof. dr Robert Wońkowski
Проф. др Весна Ломпар
Др Небојша Маринковић
Dr Dijana Tockner Glova
Др Биљана Николић Мастоd
Мср Никица Стрижак
MA Olga Stojanovic-Frechette

Графичка припрема

Предраг Жижовић

Тираж

50

Штампа

МАБ, Београд

ISBN 978-86-6153-729-5

DOI: <https://doi.org/10.18485/ssjtip.2023.5>

Забрањена је свака врста прештампавања и фотокопирања, укључујући ручно или софтверско, неовлашћено копирање и умножавање садржаја или делова садржаја. Сва права задржавају издавач и аутор. Садржај и ставови изнети у овом делу јесу ставови аутора и не одражавају нужно ставове Издавача, стога Издавач не може сносити никакву одговорност према њима.

Olja R. Perišić¹

Univerzitet u Torinu, Italija

SRPSKI KAO MATERNJI JEZIK DRUGE GENERACIJE SRBA U ITALIJI

Tema rada je percepcija maternjeg jezika od strane druge generacije Srba u Italiji, odnosno njihov odnos prema jeziku majke, porodice ili u širim okvirima, naroda kojem poreklom pripadaju. Kao osnova za definisanje pojma „maternji jezik” mogu se uzeti tri faktora: poreklo, nivo znanja i aktivno korišćenje jezika, dok se identifikacija sa jednim jezikom može posmatrati interno, od strane pojedinca i eksterno, kroz percepciju drugih ljudi o nama (Skutnabb-Kangas 1984). Odnos pojedinca i maternjeg jezika može se promatrati kroz uticaj jezika u konstruisanju identiteta pojedinca (Shin 2012, Bakić & Škifić 2017, Han 2021) i intimni doživljaj jezika kao polazne tačke u prevazilaženju sopstvenih granica i otvaranju prema drugom i drugačijem od sebe (Derrida 2004).

U istraživanju su uzeti u obzir ispitanici čiji je barem jedan od roditelja maternji govornik srpskog jezika, a koji su rođeni ili žive u Italiji od najranijeg detinjstva, dakle stekli su ili stiču obrazovanje na italijanskom jeziku koji koriste u svakodnevnoj komunikaciji. Ispitanici će odgovoriti na pitanja sa unapred pripremljenog upitnika, da bi nakon toga u drugom delu istraživanja njihovi odgovori bili analizirani. Pitanja na koja ćemo pokušati da odgovorimo su: da li su jezička kompetencija i nivo poznavanja jezika presudni u definisanju maternjeg jezika i koliko je samo poznavanje kulture značajno za emotivni doživljaj i formiranje stavova vezanih za maternji jezik.

Ključne reči: maternji jezik, srpski jezik, italijanski jezik, kultura, dvojezičnost.

1. Uvod

Pitanje definisanja maternjeg jezika i kriterijuma kojima se taj pojam određuje postavlja se u slučaju bilingvalnih i plurilingvalnih govornika, a interesovanje za ovu temu nije isključivo istraživačkog i naučnog karaktera. Poznato je da se prilikom popisa stanovnika, u cilju prikupljanja demografskih podataka, građani izjašnjavaju između ostalog i o svom maternjem jeziku. Na osnovu tih podataka

¹ olja.perisic@unito.it

može se razmatrati neophodnost različitih društvenih intervencija u odnosu na prava jezičkih manjina kao što su kreiranje školskih programa i mogućnost izvođenja dela nastave na maternjem jeziku učenika (Skutnabb-Kangas & Phillipson 2012).

U radu ćemo početi od definicije maternjeg jezika po Skutnabb-Kangas (1984) koja uzima u obzir četiri kriterijuma: poreklo, kompetenciju, aktivno korišćenje jezika i identifikaciju pojedinca sa jezikom/jezicima koji govori. Teorije o maternjem jeziku koje se baziraju ne poreklu i identifikaciji sa jezikom predstavljaju najviši stepen svesti o jezičkim pravima jer se poreklo osobe ne može promeniti, dok se identifikacija vezuje za osnovno ljudsko pravo na samoopredeljenje (Skutnabb-Kangas & Phillipson 2012). Sa druge strane nivo poznavanja jezika i njegovo aktivno korišćenje rezultat su političkih i institucionalnih odluka kojima se o(ne)mogućava pohađanje nastave ili dela nastave na maternjem jeziku. Odnos pojedinca i maternjeg jezika može se dakle posmatrati kroz uticaj jezika (i kulture) u konstruisanju identiteta pojedinca (Shin 2012, Bakić & Škifić 2017, Han 2021) ali i kroz intimni doživljaj jezika kao polazne tačke u prevazilaženju sopstvenih granica i otvaranju prema drugom i drugačijem od sebe (Derrida 2004).

Cilj rada je da se preispita percepcija maternjeg jezika od strane druge generacije Srba u Italiji, odnosno njihov odnos prema jeziku majke, porodice ili u širim okvirima, naroda kojem poreklom pripadaju. Pitanja na koja ćemo pokušati da odgovorimo su da li su jezička kompetencija i nivo poznavanja jezika presudni u definisanju maternjeg jezika i koliko je samo poznavanje kulture značajno za emotivni doživljaj i formiranje stavova vezanih za maternji jezik.

2. Metodologija

U istraživanju su uzeti u obzir govornici čiji je bar jedan od roditelja maternji govornik srpskog jezika, a koji su rođeni ili žive u Italiji od najranijeg detinjstva. Ispitanici su usmeno odgovarali na pitanja iz unapred pripremljenog upitnika, što je omogućilo utvrđivanje kompetencije odnosno nivoa poznavanja jezika ali i stvaranje objektivne slike korišćenja oba jezika u odnosu na različite govorne situacije, sagovornike i okruženje (porodica, prijatelji, škola, kuća itd.). Sa druge strane fokus je bio na njihovom intimnom osećaju za maternji jezik, značaju koji on za njih poprima, vrstu emocija koje u njima budi.

Upitnik koji je sastavljen za potrebe ovog istraživanja rađen je po modelu tzv. jezičkih biografija² čije je polje primene veoma razgranato, od nastave stranih jezika i podizanja lingvističke svesti učenika, preko autobiografija samih nastavnika jezika koji promišljaju didaktičke tehnike i strategije kroz sopstveno iskustvo usvajanja jezika (Salvadori i dr. 2020). Za potrebe ovog ispitivanja pitanja su grupisana na sledeći način:

² Formular za sastavljanje jezičkih biografija (*Griglia per stendere un'autobiografia linguistica*) preuzet je iz D'Agostino (2007).

I Upotreba jezika

Koji je maternji jezik roditelja?

Koji je dominantni jezik u komunikaciji sa svakim od roditelja?

Da li daješ prednost jednom od ova dva jezika i u kojim situacijama?

Da li mešaš jezičke kodove i u kojim situacijama?

Kako definišeš svoje znanje srpskog?

II Usvajanje jezika

Koji je bio prvi jezik koji si naučio/la?

Da imaš ili si imao/la obavezu učenja srpskog jezika/cirilice?

U slučaju da je prvi jezik bio srpski, da li si italijanski usvojio/la u porodici? U školi?

Koji je bio odnos škole i nastavnika prema srpskom jeziku?

Da li si se osećao/la stigmatizovano u nekim situacijama zbog korišćenja srpskog jezika?

Kako su tvoji vršnjaci u osnovnoj školi gledali na tvoje znanje srpskog jezika? (znatiželja, podsmeš...)/U srednjoj školi/na fakultetu/poslu?

III Odnos pojedinca i jezika

Da li misliš da te srpski jezik i kultura definišu kao osobu? U kojim aspektima i na koji način?

Da li misliš da se tvoj karakter menja prelaskom sa jednog na drugi jezik?

Da li misliš da nivo poznavanja jednog jezika utiče na naše stavove o jeziku?

Koji jezik smatraš maternjim i zašto?

Da li bio voleo/la da jednog dana tvoje dete/deca govore srpski jezik?

U ovom polaznom istraživanju koje ima karakteristike pilot projekta uzeta su u obzir četiri ispitanika različitog pola (dva ženskog i dva muškog pola), približnog uzrasta (23–28 godina) i obrazovanja (diploma fakulteta) koja su se dobrovoljno prijavila da učestvuju u istraživanju zahvaljujući ličnim kontaktima među pripadnicima zajednice Srba u Torinu. U slučaju tri ispitanika oba roditelja su srpskog porekla, dok je jedna ispitanica iz mešovitog braka, maternji jezik oca je italijanski, a majke srpski. Tri intervjua rađena su uživo, dok je jedna od učesnica odgovarala na pitanja putem Interneta zbog profesionalnih obaveza koje podrazumevaju boravak u inostranstvu. Ispitanicima je data mogućnost da biraju na kom jeziku će odgovarati na pitanja i samo jedan je odlučio da koristi italijanski jezik uz obrazloženje da će na taj način moći preciznije da se izražava. Svi odgovori su snimljeni i transkribovani, u slučaju govornika (A) sa kojim je intervju vođen na italijanskom jeziku odgovori su prevedeni na srpski jezik.³

³ Autorka rada je uradila transkripciju i prevod teksta.

Osnovni podaci učesnika:

- (A): muškog pola, oba roditelja su maternji govornici srpskog jezika (otac ijekavica, majka ekavica), 23 godine, student master studija iz oblasti informatike.
- (B): ženskog pola, sestra prvog ispitanika, 28 godina, doktorantkinja iz oblasti inženjerije.
- (C): ženskog pola, majka je govornik srpskog jezika, otac italijanskog, 28 godina, zaposlena, fakultetsko obrazovanje iz oblasti ekonomije.
- (D): muškog pola, majka i otac govornici srpskog jezika, 25 godina, student master studija iz oblasti humanističkih nauka.

U evaluaciji nivoa poznavanja srpskog jezika⁴ uzeto je u obzir usmeno izražavanje s obzirom na podatke koje smo imali na raspolaganju tj. na način izvođenja intervjua, dok su sami ispitanici u procesu autoevaluacije izneli sopstvena razmišljanja po pitanju poznavanja srpskog jezika:

(A): nivo A2

„Znam da čitam i ćirilicu u latinicu, ćirilicu teže i dosta sporo, nemam praksu pisanja. Što se tiče govora, to je za mene pitanje treninga, kada se vratim iz Srbije mnogo bolje i tečnije govorim.”

(B): nivo B2

„Govorim srpski kao dete iz osnovne škole, ne znam sve reči, padeže, ako treba da pričam o poslu, nešto ozbiljnije. Moj nivo formalnog srpskog nije isti kao u italijanskom.”

(C): nivo C2

„Dobro poznajem srpski ali to je svakodnevni jezik, ne dopada mi se što nemam razvijenu leksiku, nemam reči u puno situacija da se izrazim.”

(D): nivo C2

„Nisam navikao da koristim jezik, nemam toliko bogatu leksiku. Neke birokratske i političke stvari ili tehničke prirode (delovi automobila) teško mi je da objasnim. Nekada su mi padeži bili problem, ali sada mnogo bolje pričam jer prethodno razmišljam o padežima, kog roda je reč.”

3. Upotreba jezika

Učesnici istraživanja su bilingvalni govornici koji koriste italijanski jezik u svakodnevnoj komunikaciji s obzirom na to da se radi o zvaničnom jeziku zemlje u kojoj žive. Korišćenje srpskog jezika, sa druge strane, ograničeno je na porodicu i krug poznanika sa istog govornog područja. Pojedinačni odgovori ispitanika daće nam uvid u razloge zbog kojih jedan od jezika postaje dominantni jezik porodice i

⁴ Klasifikacija je urađena po preporukama *Zajedničkog referentnog okvira za jezike* dostupnom na: <https://europa.eu/europass/system/files/2020-05/CEFR%20self-assessment%20grid%20SR%20lat.pdf>

u govorne situacije u kojima dolazi do preplitanja jezičkih kodova u komunikaciji bilingvalnih govornika.

Odluka o dominantnom jeziku u komunikaciji u porodici u slučaju ispitanika (A) uslovljena je kasnim razvojem govora. Po savetu lekara roditelji su odlučili da daju prednost jeziku sredine i otklone eventualne interferencije koje su mogle biti uzrok ovog problema.

(A): „Do četvrte godine nisam govorio zbog bilingvizma tako sam izabrao italijanski, pisao sam i čitao na italijanskom. Naučio sam italijanski kod kuće i u vrtiću, prvo sam naučio italijanski a tek onda srpski.”

U slučaju govornika (D) koji dolazi da živi u Italiju sa tri godine, kada je već usvojio srpski jezik, vaspitačko osoblje savetuje roditeljima da daju prednost italijanskom jeziku u komunikaciji u krugu porodice u cilju bržeg uklapanja u novu sredinu.

(D): „Pomagala mi je vaspitačica koja je zapisivala reči na srpskom koje sam izgovarao, onda je pitala moje roditelje za značenje. Nisam razumeo italijanski, učila me je mama, išli smo u biblioteku, uzimali smo priče za decu, svaki dan čuješ jezik, mali si pa je lakše da se nauči. U osnovnoj školi kao da je italijanski postao moj maternji jezik.”

U oba slučaja porodica je bila angažovana da učestvuje u procesu savladavanja jezika sredine time što je delimično ili potpuno potiskivala i zanemarivala jezik porekla govornika. Ovakve odluke su u suprotnosti sa teorijama po kojima izloženost dece od ranog detinjstva različitim jezicima može pozitivno stimulirati njihov kognitivni razvoj kao i rano formiranje kulturnog identiteta (Cummins 2011). Brojna istraživanja iz oblasti bilingvizma pokazuju da se dvojezičnost dovodi u vezu sa teškoćama u obrazovanju samo ukoliko deca nemaju solidnu osnovu i znanje maternjeg jezika, kao i u situacijama u kojima se taj jezik ne izučava u školi (Cummins 1985). Preporuka stručnog osoblja da se komunikacija u porodici odvija na jeziku sredine dovela je u prvom slučaju (A) do gotovo potpunog potiskivanja jezika porekla koji postaje dominantan samo u toku odmora u Srbiji kada je govornik na neki način prinuđen da koristi srpski jezik što pozitivno utiče na poboljšanje jezičke kompetencije i tečnost izraza. U drugom slučaju (D) postoji percepcija italijanskog jezika kao jezika obrazovanja, pa se njegovo korišćenje u krugu porodice ograničava na školske teme, dok roditelji insistiraju da se prednost daje srpskom jeziku u svim ostalim situacijama:

(D): „U porodici kad smo bili sami više se pričao srpski, i kad sam pokušavao zbog škole da govorim italijanski ako bih nastavljao i o drugim temama roditelji su insistirali da pređem na srpski. Italijanski je imao prednost kad je trebalo da govorim o školi, šta sam učio tog dana i tada su me puštali da govorim na italijanskom.”

Govornica (C) čiji su roditelji različitog maternjeg jezika takođe je kasnila u razvoju govora, prvi jezik koji usvaja je jezik majke, srpski jezik, koji postaje

dominantan u ranom periodu detinjstva. Početak socijalizacije na predškolskom nivou podrazumeva usvajanje italijanskog jezika koji od tog momenta postepeno preuzima dominantnu ulogu i u komunikaciji u porodici.

(C): „Dosta sam kasno krenula da pričam naročito zbog toga što sam imala oba jezika kod kuće kad sam bila mala. Prvi jezik koji sam naučila bio je srpski tek posle u zabavištu sam krenula da pričam italijanski.”

Prelomni trenutak u odabiru dominantnog jezika bilingvalnih govornika je upravo polazak u školu, kada se postepeno menja i komunikacija u porodici koja neumitno postaje „kontaminirana” lingvističkim i kulturološkim elementima dominantnog jezika i kulture. Jezičko balansiranje bilingvalnih pojedinaca između maternjeg jezika porodice i zvaničnog jezika sredine u kojoj žive posebno je naglašena u slučaju takozvanih izolovanih bilingvalnih govornika (Francescato 1981) koji ne pripadaju većim zajednicama imigranata, što je upravo slučaj sa pripadnicima srpske jezičke zajednice⁵ (Milošević-Ješić 2010). Osim toga druga generacija govornika nasleđuje od prve generacije mešanje jezičkih kodova na lingvističkom/strukturnom nivou i na taj način se navikava na fleksibilnost jezičke norme.⁶ Na sociolingvističkom planu mešanje jezičkih kodova podrazumeva prilagođavanje jezičkog izraza govornoj situaciji odnosno učesnicima u konverzaciji. U prisustvu osoba koje ne govore srpski jezik dolazi do promene koda, italijanski jezik postaje dominantan čak i sa članovima porodice ili drugim maternjim govornicima srpskog jezika.

(D): „Telefonom spontano govorim jedan i drugi, šta mi dođe automatski u odnosu na temu. Zbog respekta ako neko ne govori srpski predem na italijanski.”

Ukoliko se u prethodnom primeru radi o izboru jezičkog koda u cilju solidarnosti odnosno ravnopravnog uključivanja svih govornika u komunikaciju, sa druge strane jezik može imati funkciju tajnog koda kada ne želimo da nas drugi razumeju i time ih isključujemo iz komunikacije (Cappa i dr. 2012).

(B): „Kao tajni kod ga koristim, kada sam u kancelariji ako privatno nešto govorim onda predem na srpski.”

4. Usvajanje jezika

Po „Smernicama za razvoj i primenu kurikuluma za plurilingvalno i interkulturno obrazovanje” Saveta Evrope uspešan razvoj jezičkih politika podrazumeva podsticanje plurilingvizma kroz razvijanje jezičkih veština i funkcionalnog ponašanja u okviru dve ili više kultura (Radojković Ilić 2018). U italijanskom obrazovnom sistemu samo u slučaju manjinskih jezika učenici mogu pohađati deo nastave na maternjem jeziku, dok je uvođenje u nastavu takozvanih

⁵ Po zvaničnim podacima iz 2022. u Italiji regularno boravi 31.342 Srba, odn. 0,62% od ukupnog broja stranaca. Prema: <https://www.tuttitalia.it/statistiche/cittadini-stranieri/repubblica-di-serbia/>

⁶ O fenomenima code-switching-a i code-mixing-a up. Bullock & Toribio (2009).

„imigrantskih jezika” („le lingue di migrazione”) i dalje ograničeno na pojedinačne inicijative i projekte čiji je cilj valorizovanje jezika svih učenika kroz sagledavanje njihovih specifičnosti u odnosu na dominantni jezik sredine (Beacco i dr. 2016). U slučaju naših ispitanika, na nižim nivoima obrazovanja škola ni na koji način nije valorizovala maternji jezik, ali u isto vreme ga nije stigmatizovala. Na višim nivoima, od srednje škole do fakulteta primećuje se postepeni rast interesovanja za srpski jezik i pozitivno vrednovanje bilingvizma koji dobija na važnosti posebno u okviru studija iz oblasti humanističkih nauka.

(A): „Nastavnici su više valorizovali pitanje kulture, ne jezika za koji nije bilo interesovanja. U srednjoj školi sam pohađao gimnaziju, pa su me profesori grčkog i latinskog povremeno pitali o srpskom jeziku.”

(D): „Na fakultetu to je bilo bogatstvo posebno sa lingvističke strane. Svoj diplomski rad sam radio zahvaljujući srpskom jeziku.”

U nemogućnosti da usavrše i prodube znanje maternjeg jezika u okvirima zvaničnog školovanja, podstaknuti ličnim interesovanjem ispitanici su prinuđeni da pohađaju privatne kurseve ili da samostalno uče jezik uz pomoć medija (filmovi, televizija, muzika itd.). Često i sama porodica utiče na podizanje svesti pojedinca o maternjem jeziku insistirajući na sadržajima koji su sastavni deo njihovog identiteta kao što je savladavanje ćiriličnog pisma:

(B): „Kad sam bila manja, u srednjoj školi, bio je period kad sam samo slušala srpsku muziku, slušala sam i prevodila, pitala sam roditelje ili tražila na internetu. Pohađala sam godinu dana kurs ali ostalo sam naučila sama.”

(D): „Majka je kupovala gramatike za osnovnu školu, učila me je ćirilicu da čitam, azbuku, padeže. Majka mi je govorila da je to bila moja odluka da biram ali nije baš bilo tako, bilo je više da moram da učim, kao obavezu, da naučim ćirilicu, da naučim da čitam i da se naviknem da čitam na srpskom. Kada sam odrastao, išao sam na kurs srpskog jezika.”

Doživljaj jezika može da prolazi kroz različite faze prihvatanja ili neprihvatanja u skladu sa uzrastom i zrelošću govornika. Vrlo često mlađi govornici u periodu odrastanja i identifikacije sa sredinom u kojoj odrastaju zapostavljaju i odbijaju da govore jezik porodice koji time gubi na značaju u odnosu na dominantni jezik sredine (Cappa i dr. 2012).

(C): „Kad sam bila mala nisam imala problema da pričam na srpskom i onda kada sam bila negde u srednjoj školi nisam više htela da pričam srpski nego sam samo i sa mamom pričala na italijanskom, sad kako sam odrasla razumem da je to ipak deo meo tako da sam to prihvatila i nije mi nikakav problem da pričam na srpskom.”

Po Skutnabb-Kangas (1988), iako je pojam rasa ukinut, ustupio je mesto razlici među kulturama pa samim tim i jezicima čiji je ekstremni oblik tzv. lingvicizam,

često prikriven i pasivan koji se ispoljava kroz ignorisanje drugog jezika i kulture.⁷ Ukoliko škola ne potencira multilingvizam učenici ostaju indiferentni prema kulturnim i jezičkim razlikama svojih vršnjaka drugih nacionalnosti i maternjih jezika, posebno ukoliko se i sam govornik ne ekspanira:

(A): „U osnovnoj školi nisam znao ko sam, bio sam u nekoj vrsti ‘limba’⁸ doživljavao sam sebe kao Italijana, tako da su me i drugi tako doživljavali, ali u isto vreme bilo je jasno da tu ima i nečeg drugog, nekih drugih kultura. U srednjoj školi sam naučio da živim sa drugim identitetima i javilo se interesovanje za srpsku kulturu o kojoj sam pričao i svojim prijateljima koji su se takođe veoma zainteresovali. Vremenom proširujem svoj srpski i bosanski deo.”

Ukoliko pak postoji jasna svest o drugom jeziku ili kulturi kojoj vršnjak pripada, različitost se često percipira putem stereotipa i ta vrsta neformalnog lingvicizma među vršnjacima može uticati na intimni osećaj pojedinca i njegovu identifikaciju sa jezikom:

(D): „Šale u osnovnoj školi bile su vezane za stereotipe, posebno od šestog do osmog razreda, kao ti si Srbin, slovenski narodi to je vezano za krađe ili Rome. Ti nisi stvarno Italijan, ti si Srbin, a u Srbiji su mi govorili da sam Italijan tako da nisam nikada znao šta sam. Malo im je bilo čudno kada nešto kažem na srpskom ali više su bili znatiželjni, pitali su kako se kaže koja reč. Od srednje škole nije više bilo podsmeha već znatiželja.”

5. Odnos pojedinca i jezika

U poslednjem delu razgovora bavili smo se intimnim odnosom pojedinca i jezika i time šta za njih predstavlja jezik i kako bi definisali pojam svog maternjeg jezika. Korišćenje jezika sredine koji je i jezik obrazovanja u ranim fazama školovanja ograničen je na društveni kontekst i interakciju sa vršnjacima, dok su emotivni odnosi vezani uglavnom za porodicu i kulturni milje kojem poreklom pripadaju. Ova dihotomija može dovesti do stvaranja „dvostrukog jezičkog identiteta” pojedinca što utiče i na način na koji se on/ona izražava, komunicira i percipira svet oko sebe (Amodio 2018). Vremenom, kroz sazrevanje, razvija se i emotivna struktura jezika sredine koji na taj način, od jezika kao sredstva interakcije i socijalizacije postaje dominantni jezik u svim sferama života. Identifikacija sa jezikom je proizvod bikulturalnosti koja podrazumeva ne samo

⁷ „Ideologies and structures which are used to legitimate, effectuate and reproduce unequal division of power and resources (both material and non-material) between groups which are defined on the basis of language” (Ideologije i strukture na osnovu kojih se sprovedi i reprodukuje nejednaka podela moći i resursa (materijalnih i nematerijalnih) između različitih jezički grupa (Skutnabb-Kangas 1988: 45).

⁸ U *Božanstvenoj komediji* Dantea Aligijerija u limbu se nalaze nekrštene duše koje nisu zgrešile ali su isključene iz spasenja, ne trpe bol, suspendovane su i žive u večitoj želji da vide Boga, neprestano ispuštajući duboke uzdahe (<https://divinacommedia.weebly.com/limbo.html>)

koegzistenciju dva jezika već i dve kulture koje se mogu ispoljiti na različite načine i u različitim sferama života. Sa jedne strane radi se o formalnim sadržajima koji se usvajaju boravkom u određenoj sredini (način pozdravljanja, zahvaljivanja, rešavanja sukoba itd.), dok se sa druge strane radi o kulturnim vrednostima koje postaju neodvojivi deo pojedinca i njegove ličnosti. Bettoni (2006) smatra da je bikulturalnost moguća samo u pasivnom identifikovanju sa predstavnicima obe kulture ali da nije moguća po pitanju usvajanja različitih vrednosti. Postoji, međutim, mogućnost neke vrste konverzije, tj. parcijalnog napuštanja određenih vrednosti jedne kulture i usvajanja drugih (Milazzo 2015). Time se vrednosti dve kulture prožimaju, mešaju, stvarajući na taj način treću kulturu ili bikulturalni eklekticism (Paulston 1992). Analiziranjem odgovora ispitanika dolazi se do zaključka o tome da svi imaju jasnu svest o značaju kulture u poznavanju jezika i da je upravo nedovoljno poznavanje srpske kulture jedan od osnovnih limita u identifikaciji sa maternjim jezikom, koji svi prepoznaju.

(A): „Da bolje poznajem srpsku književnost sigurno bih bolje poznavao i jezik. Doživljam sebe kroz mešavinu italijanske, srpske i bosanske kulture, ali nijednu ne osećam kao dominantnu, zavisi od situacije. Bliži mi je italijanski humor.”

(B): „Bliži mi je srpski humor. Običaje poznajem samo u okviru porodice, znam Božić u Bosni ali ne u Srbiji, Uskrs samo u kući, ne znam kakav je doživljaj u Srbiji. Poznajem običaje da ne dođeš praznih ruku kod nekoga, kako da se pozdravim i ponašam u gostima.”

(C): „Italijanski humor mi je bliži, ne razumem srpski humor. Manje poznajem srpsku kulturu. Znam kako se slavi Božić, Uskrs ili slave ali nikad ih nisam slavila i ne mogu da kažem da je to nešto moje, tu sam bliža italijanskoj kulturi.”

(D): „Imam italijanski mentalitet, na kraju sam Italijan ali sam i Srbin, osećam se kao Srbin kao Sloven. Srpski jezik i kultura me definišu jer ljudi o meni misle kao o Srbini jer su moje ime i prezime tipično srpski i ljudi me tako vide bez obzira što živim ovde. Muzika koju slušam, hrana koju jedem je često srpska. Humor i jedan i drugi, volim što u srpskom možeš o svemu da se šališ (o smrti, nema toliko *politically correct*). U isto vreme osećam u sebi celu bogatu italijansku kulturu. Srpska istorija mi je uvek bila zanimljiva ali neki delovi mi fale, ne sećam se svega.”

Većina ispitanika izjavljuje da se njihov karakter delimično menja sa prelaskom sa jednog na drugi jezički izraz, mada se često radi o nesigurnosti u korišćenju jezika koja rezultira pojačanom stidljivošću kada govore srpski jezik:

(B): „Na italijanskom sam veselija, zasmejavam ljude, a na srpskom to ne mogu tako lako da uradim. Malo sam više stidljiva.”

(C): „Moj karakter se ne menja sa prelaskom sa jednog na drugi ali ton glasa se menja, tvrđi je na srpskom a na italijanskom mekši. Doživljam sebe

isto u svim jezicima. Definiše me srpski zato što imam neke crte svog karaktera na koje su uticali srpski jezik i kultura: znati šta želiš i uvek biti jasan i da imaš neke ciljeve, mislim da su to srpski jezik i kultura uticali na mene.”

Svi ispitanici doživljavaju italijanski kao maternji jezik, obrazlažući to činjenicom da njihovo poznavanje srpskog jezika ne odgovara u potpunosti kompetencijama maternjih govornika i to obično izaziva nelagodu i nesigurnost u izražavanju. Jasno je dakle da su nivo poznavanja jezika i sposobnost izražavanja u svim govornim situacijama presudni za njihov doživljaj maternjeg jezika.

(A): „Znam da se bolje izražavam na italijanskom, ali s obzirom na jaku koegzistenciju dva jezika i kulture mislim da nemam jedan maternji jezik. Mogao bih da kažem da su mi oba ili nijedan, tako da postoji neka vrsta posebnog ‘limba’ tako da još uvek pokušavam da bolje shvatim gde se tačno nalazim.”

(B): „Italijanski je moja komfor zona, kad ga koristim znam ga sto posto. Maternji jezik je za mene maternji pošto se osećam dobro kada ga pričam na svakom nivou, sa mladima i odraslima i različitog obrazovanja. Srpski je za mene kao tetka, neki prijatelj koga moram još dobro da upoznam.”

(C): „Moj maternji jezik italijanski podseća me na kuću, to je prvi jezik koji mi dođe da govorim i na kom mogu da se izrazim sto posto, da iskažem ko sam i da to pokažem drugima. Srpski je nešto što me podseća na mamu i to je jedina osoba sa kojom ja svaki dan pričam srpski tako mi je nekako maternji u smislu te reči ‘maternji’.”

(D): „Govorim italijanski kao da sam rođen ovde, do perfekcije. To mi je jedan od mojih maternjih jezika. Srpski jezik mi je potreban zbog moje prošlosti. Imam dva maternja jezika, jedan biološki, srpski, jer sam se rodio u srpskoj porodici i živeo sam prve dve godine u Srbiji, naučio sam prvo srpski jezik. U tom smislu je maternji jer je prvi. Ali italijanski sam morao da učim, to nije bio automatski proces, ali tu sam završio celu školu, plovio sam u italijanskom, ako ga slušaš i pričaš ceo dan postaje tvoj maternji jezik posebno jer sam bio mali.”

U zaključku razmišljajući o svom potomstvu svi su jednoglasni da bi želeli da njihova deca jednog dana nauče srpski, mada su svesni da će to zavisiti od životnih okolnosti.

(B): „Volela bih puno da moja deca jednog dana govore srpski, govorila bih sa njima, objašnjavala o mešanim kulturama i da idu na kurs srpskog jer bi od mene naučili pogrešno.”

(D): „Trudiću se što više da moja deca govore srpski jezik da nauče sa babom i dedom neko ko bi ceo dan pričao sa njima jer ne znam da li će moja buduća žena da bude Srkinja ili da idemo svake godine na odmor sa porodicom i da se tako naviknu.”

Njihov zaključak je da nivo jezika u potpunosti utiče na percepciju koju imamo o datom jeziku i da je presudnu ulogu u formiranju njihovih stavova i

osećaja za srpski jezik imalo odsustvo školovanja na srpskom jeziku. Samim tim italijanski jezik je postao dominantan u svim sferama njihovog života i izborio status maternjeg jezika koji je u slučaju jedne od ispitanica i nasledni jezik jednog od roditelja.

6. Zaključak

Pojam maternjeg jezika često se povezuje sa jezičkom kompetencijom i nivoom poznavanja jezika što ovo istraživanje potvrđuje, nesigurnost govornika u izražavanju na srpskom jeziku utiče na definisanje njihovog maternjeg jezika. U isto vreme oseća se jaka emotivna veza svih ispitanika prema jeziku i kulturi majke/porodice/porekla koja se razvija godinama/zrelošću ali i proširivanjem znanja o samom jeziku i kulturi.

Kultura se usvaja u porodici, preko običaja i kulturnih vrednosti jedne zajednice ali i na institucionalnom nivou, posebno kada se radi o istoriji i tzv. višoj kulturi (umetnost, književnost itd.). Nedostatak obrazovanja na srpskom jeziku ima kao posledicu nedovoljno poznavanje kulture, ali i samog jezika diferenciranog po stilovima (književni, stručna leksika) što je kod ispitanika dovelo do velike neujednačenosti u načinu izražavanja sa predominacijom italijanskog jezika. U rezultatu ispitanici su nesigurni kada govore srpski jezik i ne poznaju dovoljno kulturu zajednice kojoj poreklom pripadaju, te se samim tim osećaju sigurnije u identifikovanju sa italijanskim jezikom i kulturom.

Učenje srpskog jezika i kulture druge generacije Srba u Italiji ograničeno je na lično angažovanje pojedinaca i porodice i malobrojne kurseve kojih poslednjih godina ima sve više i u onlajn verziji. Opterećenost obavezama redovnog školovanja onemogućava veći angažman u učenju srpskog jezika, dok roditelji često nemaju vremena niti kompetencija da učestvuju u obrazovanju dece na srpskom jeziku. Sa druge strane njihovo prihvatanje i uklapanje u italijansku sredinu podrazumeva prihvatanje drugog jezika i kulture. Ne može se, dakle, govoriti o usvajanju srpskog jezika druge generacije, a da se pri tom nema uvid u pojam bilingvizma i bikulturalnosti. Trebalo bi sa jedne strane vrednovati poznavanje više jezika i više kultura bilingvalnih/plurilingvalnih govornika u nastavi na italijanskom ali i na srpskom jeziku. Prihvatanje različitih jezika/dijalekata i kultura, prevazilaženje lingvicizma i diskriminacije u jeziku (potenciranje jednog jezika ili isključivo standardne varijante jezika ili akcenta) prvi je korak u konstruisanju jedne uravnotežene jezičke biografije koja bi blagotvorno delovala na građenje identiteta i definisanje ličnosti svakog pojedinca.

Literatura

- Amodio, G. (2018). Lingue madri, identità personali e patrimoni comuni. In: (G. Amodio, R. Milli, ed.), *Madri Lingue Lingue Madri Pluralismo linguistico e identità nei processi migratori*, Rimini: Maggioli, 7–12.
- Bakić, A. & S. Škifić. (2017). The Relationship between Bilingualism and Identity in Expressing Emotions and Thoughts. *Revista de Lenguaje y Cultura*, 22 (1), 33–54.
- Beacco, J., M. Byram, M. Cavalli i dr. (ur.). (2016). Guida per lo sviluppo e l'attuazione di curricoli per una educazione plurilingue e interculturale (Guide pour le développement et la mise en oeuvre de curriculums pour une éducation plurilingue et interculturelle), "Italiano LinguaDue", 8/2, <https://riviste.unimi.it/index.php/promoitals/article/view/8261/7882>
- Bettoni C. (2006). *Usare un'altra lingua. Guida alla pragmatica interculturale*. Laterza, Roma-Bari.
- Bullock, B.E, A. J. Toribio. (eds.) (2009). *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cappa, C., Fernando, J., Giulivi, S., Stoks, G. (2012). *Multilinguismo e alfabetizzazione*, <https://shorturl.at/oBCT7>
- Cummins, J. (1985). Bilingualism in the home. *Heritage Language Bulletin*, 1, 10–11.
- Cummins, J. (2011). Putting the Evidence Back into Evidence-based Policies for Underachieving Students. *Babylonia*, 1, <https://shorturl.at/muzDJ>
- D'Agostino, M. (2007). *Sociolinguistica dell'italiano*, Bologna, il Mulino.
- Derrida, J. (2004). *Il monolinguisimo dell'altro*. Milano: Raffaello Cortina Editore.
- Francescato G. (1981). *Il bilingue isolato*. Bergamo: Minerva Italica.
- Han, S. (2021). Silencing the Mother Tongue: Identity Construction in Monolingual Higher Education. *Ramake*, 2, <https://remake.wustl.edu/issue2/han-silencing-the-mother-tongue>.
- Milazzo, R. (2015). Madrelingua e Italiano L2: un'indagine su bilinguismo e personalità, *Italiano LinguaDue* (2), 36–50.
- Milošević-Ješić, S. (2010). Italijanski sistem obrazovanja i problemi očuvanja maternjeg jezika Srba u Italiji, *Pedagogija*, 3/10, 535–549.
- Paulston, C. (1992). *Sociolinguistic Perspectives on Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Radojković Ilić, K. (2018), Plurilingvizam u obrazovnoj politici EU, *Vojno delo*, 70/5, 9–21.
- Salvadori, E., Blondeau, N., Polimeni, G. (cur.) (2020). Lingue maestre. Autobiografia linguistica e autoformazione dei docenti di L1 e L2. *Italiano LinguaDue*, 2, <https://bit.ly/3ZnxhAl>.

- Shin, S. J. (2012). *Bilingualism in Schools and Society: Language, Identity, and Policy*. New York: Routledge.
- Skutnabb-Kangas, T. (1984). *Bilingualism or not - the Education of Minorities*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, T. (1988). Multilingualism and the Education of Minority Children. In: (T. Skutnabb-Kangas and J. Cummins, eds.), *Minority Education: From Shame to Struggle*, Clevedon: Multilingual Matters, 9–44.
- Skutnabb-Kangas, T. and R. Phillipson. (2012). ‘Mother Tongue’: the Theoretical and Sociopolitical Construction of a Concept. In: (U. Ammon, ed.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin, Boston: De Gruyter, 450–477.

Olja Perišić

**IL SERBO COME LINGUA MADRE
DELLA SECONDA GENERAZIONE DI SERBI IN ITALIA**

Riassunto

Il tema del contributo riguarda la percezione della lingua madre da parte della seconda generazione di serbi in Italia, e più specificamente il loro rapporto con la lingua materna, quella della famiglia o, in un contesto più ampio, del popolo di cui fanno parte. Come base per definire il concetto di “lingua madre”, si possono considerare tre fattori: l’origine, il livello di conoscenza e l’uso attivo della lingua, mentre l’identificazione con una lingua può essere osservata sia internamente, dal punto di vista dell’individuo, che esternamente, attraverso la percezione degli altri su di noi (Skutnabb-Kangas 1984). Il rapporto tra l’individuo e la lingua madre può essere esaminato attraverso l’influenza della lingua nella costruzione dell’identità individuale (Shin, 2012; Bakić, Škifić 2017; Han 2021) e l’esperienza intima della lingua come punto di partenza per superare i propri limiti e aprirsi all’altro e alla diversità rispetto a sé stessi (Derrida 2004).

Nella ricerca sono stati coinvolti parlanti che hanno almeno uno dei genitori di madrelingua serba e che sono nati o vivono in Italia fin dalla prima infanzia. I partecipanti hanno studiato o stanno ancora studiando in italiano, la lingua che utilizzano quotidianamente per comunicare. I partecipanti risponderanno alle domande di un questionario predefinito e, successivamente, le loro risposte saranno analizzate nella seconda parte della ricerca. Le domande alle quali si cercherà di rispondere sono: se la competenza linguistica e il livello di conoscenza della lingua sono fattori principali nella definizione di lingua madre e quanto l’acquisizione della cultura influisce sull’esperienza emotiva e sulla formazione delle opinioni legate alla lingua madre.

Parole chiave: lingua materna, serbo, italiano, cultura, bilinguismo.

САДРЖАЈ

Реч приређивача — 5

Биљана Николић Мастоћ

*О Центру за српски као сѣрани језик на Филолошком факултету
Универзитета у Београду* — 7

Милка Николић

*Методички пошеницијал научних (конференцијских) зборника Српски као
сѣрани језик у теорији и пракси I–IV (2007–2020)* — 19

Весна Ломпар

Први уѣбеник српској као сѣраној језика? — 31

Стефан Милошевић

Уѣбеници српској језика Стејана Михаиловича Куљбакина — 41

Слободан Новокмет

Придевски суѣстаниѣиви у настаѣи српској као сѣраној језика — 57

Драгана Живановић

*Конструкције са узрочним значењем на нивоима Б1, Б2 и Ц1 српској језика
као сѣраној* — 67

Анка Рађеновић

Катеторија глајолској аѣекѣи у српском као сѣраном — 83

Весна Крајишник

Глајолски вид у настаѣи српској као сѣраној језика — 93

Јована Деланин

*Методичка обрада глајола са одѣујањима у ѣпарадѣми на ѣочетном нивоу
српској као сѣраној* — 109

Nikica Strižak

Raspored enklitika u nastavi srpskog kao stranog jezika — 123

Небојша Маринковић

Бројеви у настаѣи српској као сѣраној језика — 135

Јована Миловановић и Војкан Стојичић

Орфографске грешке у настави српској као сираној језика — 147

Биљана Бабић

Изједначавање наставка конструисане речи с наставком именице у именичкој синтакси — 161

Наташа Спасић

Унапређивање комуникативне компетенције у српском као сираном језику у фронтолној настави и настави у малим групама — 173

Марија Марковић

Моћности и реализација наставе српској као сираној језика преко интернеја — 187

Милица Маринковић

Методе рада и пројекти лексикона на даљину у настави српској језика на Универзитету у Торину — 201

Јован Јовановић

Онлајн настава српској као сираној из ула студентима на Билин универзитету међународних студија у Народној Републици Кини — 213

Јелена Кузмановић

О предмету „Сличности и разлике између језика бивше Југославије” у настави српској језика за сиранце — 225

Александар Новаковић

Настава српској као сираној језика на Радничком универзитету у Крушевцу — 237

Олга Стојановић Фрешет

Читање и писање код говорника српској као завичајној језика: циљеви и дидактичке сираније — 249

Олја Perišić

Srpski kao maternji jezik druge generacije Srba u Italiji — 259

Тања Петровић

Тешкоће мајтерњих говорника италијанској језика у учењу српској као сираној — 273

Dužanka Zvekić Dušanović

Glagolske perifrize u nastavi predmeta Srpski kao nematernji jezik — 295

Jelena Redli

Da li nam je potreban program C? Izazovi i ostvarivanje nastave srpskog kao nematernjeg jezika na naprednom nivou postignuća u razvoju čitalačke pismenosti — 307

Dijana Tockner Glova

Podcast i filmsko titlovanje u translatološki relevantnoj nastavi jezika na Centru za translatologiju — 325

Лука Меденица

Улога сценозоване лекције у настави српског као сценог језика — 337

Александра Томић

Корелацијско тумачење поезије у настави српског као сценог језика — 349

Ана Новаковић и Марија Божић

Употреба књижевне терминологије у настави српског као сценог језика (пример обраде) — 359

Ксенија Кончаревић

Српски фразеологизми и идиоми са терминима сродства: лингвокултуролошки и лингводидактички аспекти — 373

Ивана Милојевић

Поређење фразеологизми у наставном процесу српског као сценог језика — 383

Aleksandar Dognar i Sonja Zvekić

Srpsko-mađarski rečnik zasnovan na etimološkoj metodi u nastavi srpskog kao nematernjeg jezika u homogenoj sredini — 397

Јелена Перишић и Јасмина Дражић

Примена речника у настави српског језика на сценским универзитетима: план и програм предмета Српска и јошва лексикографија у контакту — 417

Jelena Budimirović Milićević

Korišćenje elektronskih izvora u nastavi stranog jezika na primeru slovenačkog portala Fran — 427

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'243(082)
371.3.:811.163.41'243(082)

СРПСКИ као страни језик у теорији и пракси : тематски зборник радова.
5 / [главни уредник Весна Крајишник]. - Београд : Универзитет, Филолошки
факултет, 2023 (Београд : МАВ). - 447 стр. : илустр. ; 24 cm

"Пети Међународни научни скуп посвећен изучавању и настави српскога као
страног језика на тему Српски као страни језик у теорији и пракси одржан
је 28. и 29. октобра 2022. године на Филолошком факултету Универзитета у
Београду."--> Реч приређивача.

- Текст ћир. и лат. - Тираж 300. - Реч приређивача: стр. 5. - Напомене и
библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи
на страним језицима.

ISBN 978-86-6153-729-5

а) Српски језик -- Зборници б) Српски језик -- Настава -- Зборници

COBISS.SR-ID 133009929